

2.

4.
5.

8.

**МІСЦЕ ТА РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ СТРОКІВ
У СИСТЕМІ КОНСТИТУЦІЙНИХ ГАРАНТІЙ**
**PLACE AND ROLE OF CONSTITUTIONAL AND LEGAL TERMS IN THE SYSTEM
OF CONSTITUTIONAL GUARANTEES**

Стрільчук В.А.,
*аспірант Інституту держави і права
імені В.М. Корецького
Національної академії наук України*

Стаття присвячена з'ясуванню місця та ролі конституційно-правових строків у системі конституційних гарантій. Автор акцентує увагу на важливості конституційно-правових строків для забезпечення стабільності Конституції України, практичної реалізації прав і свобод людини і громадянина.

Ключові слова: процесуальна гарантія, конституційно-правовий строк, конституційна гарантія, реалізація прав і свобод.

Стаття посвящена определению места и роли конституционно-правовых сроков в системе конституционных гарантий. Автор акцентирует внимание на важности конституционно-правовых сроков для обеспечения стабильности Конституции Украины, практической реализации прав и свобод человека и гражданина.

Ключевые слова: процессуальная гарантия, конституционно-правовой срок, конституционная гарантия, реализация прав и свобод.

Article is devoted to identification of the place and the role of constitutional and legal terms in the system of constitutional guarantees. Author emphasizes to importance of the constitutional and legal terms, because they provide stability of the Constitution of Ukraine, practical realization of man's and citizen's rights and freedoms.

Key words: procedural guarantees, legal and constitutional term, constitutional guarantee, the realization of human rights and freedoms.

Постановка проблеми. При дослідженні сутності та змісту строків у конституційному праві України важливо з'ясувати, яке місце та роль вони мають серед конституційних гарантій. Актуальність дослідження конституційно-правових строків саме через призму конституційних гарантій обумовлена не лише необхідністю накопичення та вдосконалення знань про зазначену категорію в теоретико-правовому відношенні, але й необхідністю розв'язання низки проблем прикладного характеру, які пов'язані безпосередньо із забезпеченням реалізації конституційно-правових норм, охороною прав і свобод людини і громадянина.

Слід зазначити, що в юридичній науці строк розглядається як процесуальна гарантія, зокрема гарантія захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, гарантія дотримання вимог закону органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами при здійсненні своїх повноважень.

Стан дослідження. Серед вчених-правознавців такого підходу дотримуються здебільшого представники кримінально-процесуальної юридичної думки, зокрема такі, як Т.Л. Корепанова, Т.Г. Морщакова, С.П. Сереброва та Г.В. Юркова. При визначенні поняття строку (у даному контексті йдеться про процесуальні строки) вищевказані науковці акцентують увагу на тому, що строк є різновидом кримінально-процесуальних гарантій.

Так, Т.Г. Морщакова зазначає, що встановлені у кримінально-процесуальному законодавстві строки є складовою частиною системи діючих процесуальних гарантій і слугують разом з іншими процесуальними засобами досягненню завдань кримінального судочинства в кожній справі [1, с. 121].

С.П. Сереброва, формулюючи дефініцію процесуальних строків, вказує на те, що під строками потрібно розуміти встановлені кримінально-процесуальним законом проміжки часу, призначені для здійснення (чи нездійснення) певних процесуальних дій, які являють собою процесуальні гарантії [2, с. 169].

У свою чергу, Г.В. Юркова наголошує на тому, що чітка законодавча регламентація кримінально-процесуальних строків – це важлива гарантія прав і законних інтересів учасників процесу, що полягає в обмеженні часу для виконання тих чи інших процесуальних дій [3, с. 36-37].

На думку Т.Л. Корепанової, з юридичної точки зору встановлений законом строк для здійснення певної дії або як прийняття рішення є юридичною процесуальною гарантією. При цьому, як стверджує правознавець, особливістю процесуальних строків як гарантій конституційних прав і свобод людини і громадянина є те, що вони відіграють суттєве значення в механізмі забезпечення не всіх, а лише деяких конституційних прав і свобод, а саме: права на свободу та особисту недоторканність; права на судовий захист; права на відшкодування шкоди [4, с. 15].

Метою даної статті є з'ясування місця та ролі конституційно-правових строків безпосередньо у системі конституційних гарантій, а також накопичення та вдосконалення знань про сутність та зміст відповідних галузевих строків у теоретико-правовому аспекті.

Виклад основного матеріалу. Реалізація суб'єктами конституційних правовідносин передбачених конституційним законодавством прав, а також виконання покладених на них обов'язків тісно пов'язані з відповідним правовим механізмом, ефективність функціонування якого, у свою чергу, неможливо уявити без належної системи правових гарантій. При цьому до елементів такої системи, на нашу думку, можна віднести закріплені

нормами конституційного права України строки як важливу їх темпоральну складову.

Доцільно, перш за все, з'ясувати, що необхідно розуміти під правовими гарантіями, у тому числі конституційними гарантіями.

В Юридичній енциклопедії правові гарантії визначаються як «встановлені законом засоби забезпечення використання, дотримання, виконання і застосування норм права». Дія правових гарантій, у першу чергу, спрямована на забезпечення конституційного ладу, верховенства права, Конституції й закону; утвердження правопорядку; охорону прав і свобод людини і громадянина, а також здійснення народовладдя, державної влади і місцевого самоврядування [5, с. 544]. Тобто за допомогою системи правових гарантій забезпечується реалізація правових норм (у тому числі конституційно-правових), спрямована на досягнення задекларованих у них цілей.

О.Л. Львова визначає правові гарантії як передбачені законом спеціальні засоби, способи, умови, які забезпечують здійснення в повному обсязі та всебічну охорону прав і свобод людини. І саме держава, закріплюючи в законодавстві права і свободи особи, бере на себе зобов'язання зі створення сприятливих умов для їх ефективного забезпечення, зокрема таких, як: надавати громадянам справжні можливості для практичної реалізації ними своїх прав і свобод; охороняти права і свободи особи від протиправних посягань; захищати права і свободи особи в разі їх незаконного порушення [6, с. 124]. Автор також стверджує, що «поняття «гарантія» охоплює всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію прав та свобод, на усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення».

У конституційно-правовій доктрині під конституційними гарантіями прийнято розуміти механізм забезпечення дотримання, виконання, застосування й використання конституційних та інших норм права органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, іншими фізичними та юридичними особами. Маючи найвищу юридичну силу, саме конституційні гарантії становлять основу гарантій правових і спрямовані, насамперед, на охорону Конституції України, а також охорону передбачених нею інститутів: основ державного й суспільного ладу; прав, свобод і обов'язків людини і громадянина; форм прямого народовладдя; Президента України; органів законодавчої, виконавчої і судової влади; інститутів місцевого самоврядування та інш. [5, с. 542].

Виходячи з вузького розуміння конституційних гарантій, останні потрібно розуміти як гарантії щодо самої Конституції України як нормативно-правового акта, зокрема її положення про внесення змін до тексту Основного Закону [5, с. 543].

Свого часу вчений-конституціоналіст В.Ф. Погорілко, посилаючись на положення норм статті 158 Конституції України, відповідно до якої законопроект про внесення змін до Конституції України, який розглядався Верховною Радою і не був прийнятий як закон, може подаватися на повторний розгляд не раніше, ніж через рік, а Верховна Рада України протягом строку своїх повноважень не може двічі змінювати одні й ті самі положення Конституції, цілком слушно зазначив, що вони забезпечують стабільність Основного Закону.

Порядок внесення змін до Конституції України регламентований розділом XIII «Внесення змін до Консти-

туції України». Виходячи зі змісту положень вказаного розділу, можна стверджувати, що спосіб внесення змін до Конституції України є «жорстким».

Цілком зрозуміло, що така складність механізму внесення змін, перш за все, зумовлена необхідністю забезпечити стабільність Конституції. Водночас слід зазначити, що «стабільність Конституції означає, насамперед, утримання від поспішних і несуттєвих змін, проте не можна Конституцію перетворювати на фетиш, якого не можна торкатися. Адже Конституція – це хоч і Основний, але закон; він має діяти й забезпечувати позитивний вплив на суспільство» [7, с. 5].

Дійсно, стабільність закріплених у Конституції України положень у жодному разі не повинна означати незмінність тих чи інших норм Конституції. Динамічний характер розвитку суспільства й держави призводить до необхідності проведення відповідної ревізії конституційних норм з метою не лише визначення відповідності їх наявному розвитку, але й забезпечення та сприяння прогресивному розвитку суспільства та держави в подальшому. Як вірно зазначає В.Л. Федоренко, саме поєднання стабільності та динамічності є характерним для більшості конституцій держав світу [8, с. 45]. Не є виключенням у цьому сенсі й Конституція України.

У даному контексті, повертаючись, власне, до аналізу змісту статті 158 Конституції України, а якщо бути більш точним, до її темпоральної складової, хотілося б відзначити, що саме встановленому у частині першій вказаної статті однорічному строку відводиться ключова роль, адже він визначає тривалість дії обмеження повторного розгляду Верховною Радою України законопроекту про внесення змін до Конституції, який був нею відхилений. Запровадження цієї конституційної заборони, з одного боку, має на меті забезпечити стабільність Конституції, конституційного ладу України, а з іншого – покращення ефективності роботи парламенту [9, с. 1082].

Звернувшись до світової конституційної практики, відмітимо, що однорічний строк, яким обмежується можливість повторного розгляду законопроекту про внесення змін до конституції, що попередньо розглядався уповноваженим суб'єктом, але був відхилений, закріплений також у конституціях інших країн світу. Для прикладу наведемо положення статті 168 Конституції Естонської Республіки, згідно з якою протягом року з дня відхилення відповідного законопроекту на референдумі або Державних Зборах положення про зміну Конституції з того ж питання не може бути порушеним [10, с. 744]. Норма аналогічного змісту знаходить своє відображення також і в частині четвертій статті 139 Конституції Союдної Республіки Югославія, відповідно до якої, «якщо акт про зміну конституції не прийнятий, дану пропозицію не можна вносити повторно до закінчення одного року з дня, коли такий акт було відхилено» [10, с. 784].

Як вірно зазначає О.Д. Святоцький, «не тільки часті зміни тих самих положень Конституції, але й навіть спроби їх здійснення здатні певною мірою дестабілізувати основи правового регулювання суспільних відносин, завдати суттєвої шкоди іміджу держави, створювати проблеми для чіткого й ефективного функціонування органів публічної влади, діяльність яких безпосередньо пов'язана з реалізацією процедури внесення змін до Конституції України, а саме: Верховної Ради України, Президента і Конституційного Суду України, а також інших державних органів, якщо такі зміни стосуються порядку їх організації або розподілу повноважень» [9, с. 1084].

Очевидно, що формально-визначений у статті 158 Конституції України однорічний строк забезпечує охорону та стабільність Конституції, стабільність конституційного ладу України, слугує засобом стримування від поспішних та несуттєвих змін до тексту Основного

Закону, у зв'язку з чим гарантує позитивний розвиток суспільства та держави в цілому.

Більше того, важливо враховувати ту обставину, що внесення змін до Конституції України відбувається, як правило, в умовах політичної протистояння тих чи інших політичних сил. Вважаємо, що саме передбачений статтею 158 Конституції України однорічний строк, який встановлює тривалість дії обмеження повторного подання одного й того ж законопроекту про внесення змін до Конституції України, що був Верховною Радою відхилений, унеможливує використання Конституції в цьому протистоянні суб'єктами, наділеними правом законодавчої ініціативи щодо подання такого законопроекту, зокрема, шляхом внесення правлячою політичною силою змін до тексту Основного Закону, які можуть бути вигідними для неї на момент перебування при владі.

Встановлений Конституцією України однорічний строк повторного внесення на розгляд парламенту одного й того ж законопроекту про внесення змін до Конституції, а також п'ятирічний строк повноважень Верховної Ради України, протягом якого не можуть двічі змінюватися одні й ті самі положення Основного Закону, не лише запобігають дестабілізації суспільних відносин, що становлять предмет конституційно-правового регулювання. Вважаємо, такого роду строки певною мірою унеможливають здійснення тиску одного органу публічної влади на інший, діяльність яких безпосередньо пов'язана із процедурою внесення змін до Конституції України, що, у свою чергу, гарантує їх належне та ефективне функціонування.

Таким чином, виходячи із проаналізованих вище положень, сміливо можна констатувати той факт, що відображені у статті 158 Конституції України строки є конституційними гарантіями. При цьому дане твердження можна застосувати не тільки до процесуальних конституційно-правових строків, але й до відповідних галузевих строків матеріального характеру.

Підтвердженням цьому є закріплений у Конституції п'ятирічний строк повноважень депутатів Верховної Ради України, депутатів місцевих рад, Президента України тощо, який не лише визначає тривалість здійснення цих повноважень. На нашу думку, такого роду строк забезпечує також і розумну та оптимально допустиму періодичність зміни суб'єктного складу органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, тим самим запобігає можливості узурпації влади в країні.

Не менш значущим є з'ясування ролі гарантійних конституційно-правових строків безпосередньо в механізмі забезпечення реалізації конституційно-правових норм і, відповідно, фактичному втіленні в правову реальність передбачених цими нормами прав і свобод людини і громадянина.

Так, згідно із задекларованим статтею 5 Конституції України принципом єдиним джерелом влади в Україні визнається народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Однією з форм безпосередньої демократії є референдум. Відносно всеукраїнського референдуму зазначимо, що згідно зі статтею 72 Основного Закону призначається він Верховною Радою України або Президентом України відповідно до їхніх повноважень, встановлених Конституцією.

У даному контексті звернемо увагу на етап остаточного затвердження законопроекту про внесення змін до розділів I «Загальні засади», III «Вибори. Референдум» та XIII «Внесення змін до Конституції України» Основного Закону, що відбувається шляхом проведення всеукраїнського референдуму, який згідно з пунктом 6 статті 106 Конституції призначається Президентом України і становить одну зі стадій легітиматії відповідного законопроекту.

Такий інтерес до вищевказаної стадії легітимізації відповідного законопроекту викликаний тим, що за відсутності законодавчо закріпленого строку призначення Президентом України всеукраїнського референдуму можливе порушення одного з фундаментальних прав громадян, а саме права Українського народу безпосередньо здійснювати владу в державі.

Слід зазначити, що в рішенні Конституційного Суду України № 23-рп/2008 від 15 жовтня 2008 року надається офіційне тлумачення пункту 6 статті 106 Конституції України. Так, у ньому сказано, що виключне право народу як носія суверенітету й єдиного джерела влади в Україні на здійснення свого волевиявлення через всеукраїнський референдум не може бути обмежене Президентом України. Враховуючи той факт, що норми Конституції України є нормами прямої дії (частина третя статті 8), слід зазначити, що відсутність детального унормування процедури проведення референдумів, як стверджує Конституційний Суд України, не звільняє Президента України від обов'язку його проголошення. Що стосується строків призначення всеукраїнських референдумів, у рішенні, зокрема, зазначено, що, оскільки організація і порядок проведення референдумів регулюються виключно законами України (пункт 20 частини першої статті 92 Конституції України), строки, протягом яких Президент України зобов'язаний видати відповідний указ, повинні бути визначені законом. Усунути цю прогалину шляхом тлумачення конституційних норм неможливо.

Як відомо, 6 листопада 2012 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про всеукраїнський референдум». Відповідно до статті 26 вказаного нормативно-правового акта Президент України видає указ про призначення всеукраїнського референдуму про внесення

змін до Конституції України із зазначенням дати його проведення протягом п'яти днів після отримання від Голови Верховної Ради України закону про внесення змін до розділів I, III, XIII Конституції України.

У даному указі визначається також дата його проведення, якою є остання неділя п'ятдесятиденного строку від дня видання указу. З огляду на світову конституційну практику такого роду строк не повинен перевищувати 60 днів.

Незважаючи на досить неоднозначні оцінки щодо цього Закону з боку науковців, політиків та громадськості, зазначимо, що встановлення в ньому строку видання указу Президентом України про призначення відповідного референдуму, а також строку його проведення гарантують реалізацію одного з фундаментальних прав – права Українського народу безпосередньо здійснювати владу в державі.

Разом з тим вказані строки унеможливають зловживання часом відповідними органами державної влади при вирішенні важливих питань суспільно-політичного характеру та в аксіологічному аспекті можуть розцінюватися як демократичний крок уперед на шляху до покращення взаємовідносин «людина-держава», особливо в контексті самообмеження останньої з метою досягнення гармонії в зазначених відносинах.

Висновки. Таким чином, у конституційному праві України строки є однією з умов забезпечення стабільності та охорони Конституції України, стабільності суспільного та державного ладу. Вони сприяють практичній реалізації прав та свобод людини і громадянина, усувають можливі перешкоди для їх здійснення. Саме тому конституційно-правові строки можна віднести до складових елементів конституційних гарантій темпорального характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Морщакова Т. Г. Процессуальные сроки и организация судопроизводства по уголовным делам // Комментарий судебной практики за 1982 год / Под ред. Е. В. Богдырева, А. И. Пергамент. – М.: Юрид. лит., 1983. – С. 121-143.
2. Уголовный процесс России / А. С. Александров, Н. Н. Ковтун, М. П. Поляков, С. П. Сереброва // Науч. ред. В. Т. Томин. – М.: Юрайт-Издат, 2003. – С. 821.
3. Юркова Г. В. Реалізація завдань швидкого і повного розкриття злочину в досудових стадіях: дис. ... канд. юрид. наук по спец.: 12.00.09. – «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Г. В. Юркова. – Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2001. – С. 211.
4. Корепанова Т. Л. Процессуальные сроки как гарантия защиты конституционных прав и свобод личности в российском уголовном процессе. Автореф. ... канд. юрид. наук. Спец.: 12.00.09. – «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Т. Л. Корепанова. – Ижевск, 2004. – С. 34.
5. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: «Юридична думка», 2011. – Т. 1: А – Г. – С. 656.
6. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. академіка НАН України Ю. С. Шемшученка. – К.: ТОВ Видавництво «Юридична думка», 2007. – С. 992.
7. Тацій В. Я. Конституційний лад України: проблеми удосконалення // Вісник прокуратури, № 7 (73). – 2007. – С. 3-11.
8. Федоренко В. Л. Державотворення та правотворення в період реформ: питання теорії та практики: матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практ. конференції (19-20 квітня); За заг. ред. проф. В. В. Коваленка: у 2-х ч. – Ч. 1. – К.: НАВС, 2012. – С. 300.
9. Конституція України. Науково-практичний коментар / Редкол. В. Я. Тацій (голова) і ін.; НАПРн України. – 2 – ге вид., перероб. і допов. – Х.: Право, 2011. – С. 1128.
10. Конституции государств Европы: В 3 т. Т. 3 / Под общей ред. Л. А. Окунькова. – М.: НОРМА, 2001. – С. 792.